

Szabó Ferenc SJ

Emberi jövő és keresztény reménység

4. előadás: 2017. május 10. Párbeszéd Háza

4. Halál és feltámadás Krisztus fényében

A halál: megsemmisülés vagy átmenet a teljesebb életre? – Filozófiai tézisek és antitézisek

A keresztény hit válasza: Krisztus feltámadt, a benne hívők is feltámadnak (1Kor 15)

Idő és örökkévalóság (*Halász Pius*)

Teilhard de Chardin jezsuita tudós víziója a planetizálódó világ jövőjéről:

Parúzia-várás és evilági elkötelezettség (*Az Isteni milió*)

Ferenc pápa a teremtés védelméről és *Teilhard de Chardin* SJ víziójáról (*Laudato si' / Áldott légy*)

A halál: megsemmisülés vagy átmenet a teljesebb életre?

„Hiszem a test feltámadását és az örök életet!” Hitünk alapja Krisztus feltámadása, ahogy Szent Pál érvel az első Korintusi levél 15. fejezetében. E hit azonban nem zárja ki a halál, a vég előtti szorongást (Jézus agóniája a Getszemáni-kertben), nem zárja ki, hogy időnként megsuhint, megrohan bennünket a semmi szédülete.

Aki értelmet ad a halálnak, értelmet ad az életnek. Alapvető egzisztenciális kérdés: az emberi élet vége megsemmisülés, vagy pedig beteljesedés, átmenet a teljesebb életre?

Filozófiai tézisek – antitézisek¹

1. tézis. Az ember halála tiszteletet és csendet követel. Minden civilizációban tisztelték a halottakat, a szó szoros értelmében nem volt „laikus” temetés, ahogy az ősi szertartások tanúsítják: ezek szimbolizmusa elkíséri a halottat a *sacrum* (szent) birodalmába.

Antitézis: Semmi sem hétköznapibb, mint a halál: alapvető biológiai törvény. (Végességünk.) A természet érzéketlen marad, a szimbolizmusok, rítusok segítségével hiábavaló.

¹ A következőkhöz Etienne Borne tanulmányát használom, amely a *Dictionnaire de Spiritualité* „MOURIR” címszava alatt jelent meg. Külön kis füzetben is: D. S. 11, Beauchesne, Paris, 1981, 29–51, a tézisek–antitézisek 40–44.

2. *tézis*. A halál rossz, mert halált okozni, ölni rossz, a Sínai-hegyi kinyilatkoztatás szerint is. Az emberi lelkiismeret abszolút rossznak ítéli az emberölést.

Antitézis: A történelem tanúsága szerint az ember azért keresi az embert, hogy megölje, a civilizációk vérrrel szennyezett története ezt mutatja. Úgy tűnik, hogy az ember engedelmeskedik a kegyetlen természetnek. („Létért való küzdelem.”)

3. *tézis*. A perszonalista etika szerint az emberi személy transzcendens („*l’homme passe infiniment l’homme*” – Pascal), túlmutat önmagán, Istenhez rendelt lény („*Fecistinos ad Te...*” – Ágoston). Az ember: öncél („*Finis sui*” – Kant).

Antitézis: a polgári, forradalmi katekizmus szerint az embernek fel kell áldoznia magát magasabb eszményekért: a hazáért, a proletáriátusért, az emberiségért. – Manapság: *öngyilkos iszlám-merénylők!* (Allah nevében – paradicsom) – Vannak persze *keresztény vértanúk*: a Krisztus-hitért és a testvéri szeretetért feláldozzák életüket. Ez nem öngyilkosság!

*Kitérő*²

Lukács László piarista tanulmányát idézem a *vértanúságról*:

„A tanúságtétel csak akkor hiteles, ha a vállalt áldozat arányban áll az áldozat céljával. (...)

A *halál önkéntes elvállalása* önmagában még nem igazolja egy állítás, meggyőződés igazságát. Nem elég, hogy a tanú őszinte, meg van győződve személyes igazáról, hogy szavai nem akarnak félrevezetni senkit. Az is hozzátartozik, hogy személyes meggyőződése valóban az igazságot tükrözze. *Lehet meghalni téves eszméikért is. Bármilyen személyes meggyőződés motiválja őket, objektíve mégis igaztalan az öngyilkos terroristák önfeláldozása, hiszen az erőszak eszközüvé teszik halálukat, fegyverré torzítva saját testüket. Csak az igazra lehet igazi tanú az ember.* A halálos áldozatvállalás csak egy értékes élet megkoronázása lehet. (...)

A vértanúk nem a maguk igazáról tesznek tanúságot, hanem Krisztusról, Megváltójukról. Az ő emberi tanúvallomásuk is kiegészül Isten tanúvallomásával, Jézuséhoz hasonlóan. Miközben életük árán is kitartanak Krisztus mellett, részeseivé válnak megváltásának. Az üdvösség története folytatódik bennük, ahogy ezt a 3. századtól kezdve a halálig hűséges hitvallásuk történetét följegyző vértanúakták és szenvedéstörténetek bizonyítják. (...)

A *vértanú*, a fogalom klasszikus formájában, a *Krisztusba vetett hitéért vállalja a halált.* De vértanúk mindazok is, akik krisztusi életükért, *szenvedő embertársaik szolgálatáért*, a mások, sőt ellenségeik szeretetért hálnak meg. Vértanú Goretti Mária, aki tisztaságának védelmében szenved el a halált, Maximilian Kolbe, aki egy társa helyett vállalja az éhhalált, Oscar Romero, aki az igazságtalan és elnyomó kormányzat ellen emeli fel szavát, Apor Vilmos, akit a tőle menedéket kérőket oltalmazva gyilkolnak meg, Salkaházi Sára, aki az üldözött zsidók megmentéséért

² Lukács László, „Tanúságtévők”, *Vigília* 2010/4.
<http://vigilia.hu/regihonlap/2010/4/lukacs.htm>

teszi kockára, majd adja oda az életét. S vértanúk azok a – többnyire névtelenségben maradó, ismeretlen – százak, ezrek is, akik napjainkban üldöztetést szenvednek szerte a világon.”

4. *tézis*: Amikor az ember teremt vagy szeret, nem viseli el alkotása megsemmisülését vagy a szeretett lény végleges eltűnését (Marcel: „Te nem halsz meg...”). Én Lisieux-i kis Terézszel vallom: „*Nem halok meg, hanem átmegyek az életre*” (a teljesebb, örök életre, Istenhez, a szeretetközösségbe).

Antitézis: A halál lehetetlenné teszi a szeretetet. A halál, mivel megsemmisülés, hasztalan szenvedéllyé teszi a teremtést és a szerelmet/szeretet. Az ateista filozófus-író Jean-Paul Sartre (1905–1980) *A Léte és a Semmi* végén így következtet: *l'homme est une passion inutile = az ember hiábavaló szenvedély/szenvedés*. Simone de Beauvoir (1908–1986) író, Sartre élettársa – a „jó házából való úrilány”, aki az ateista Sartre hatására tagadta meg katolikus hitét, élete végén írt „*Búcsúzkodásában*” így következtet: „Azt szerettem volna, hogy halálom után azzal legyek együtt, akit szerettem. De mivel a halál megsemmisülés, a semmitől a semmihez nincs kapcsolat.” A franciában szójáték: „*du rien au rien il n'y a pas de lien*”.

5. *tézis*: A halál az emberi létezés megpecsételése: ez a végesség méltóságot, komolyságot ad a létezésnek. Minden ember alapvető egyenlőségét és testvériségét jelenti. Az értelmes halál értelmet ad az életnek.

Karl Rahner a halálról elmélkedve³ kitér a vértanúságra, amely – szerinte – a halál misztériumához kapcsolódik. Fontos megfontolásokat tesz a halál misztériumáról: „A halál – közös sorsunk – nem pusztán a biológiai élet befejeződése, hanem szabadságunk tette is. Halálunk pillanatában talán már nem leszünk öntudatunknál, mégis egész életünk folyamán a halállal nézünk szembe. *Az pedig rajtunk múlik, hogy hogyan értelmezzük. Pusztán megsemmisülést látunk-e benne, vagy pedig Istenbe vetett bizalommal, az Ő irgalmas kezébe adjuk meg magunkat*. „Aki így hal meg, szabadon és hívő bizalommal, mindent elengedve ebben a szabad bizalomban s ezáltal mindent megtartva, ahol látszólag az ürességbe és a talajtalan mélységbe zuhan bele, ott olyat tesz, amit csak Krisztus kegyelméből lehet megtenni. Ott nem Ádám halálát halja, hanem – akár tud róla, akár nem – Krisztus halálát, hiszen csak az ő halála tudja megadni nekünk ezt a kegyelmet, és csak az ő halála tudja a mi halálunkat belépszabadítani Isten örök eleveenségébe.”⁴

Antitézis: A halál megsemmisíti a létezés értelmét, ha a Semmié az utolsó szó (Lévi-Strauss), ha az öntudatos emberi szellem csak egy villámlás két Semmi éjszakája között.

³ Karl Rahner halál-teológiájáról lásd tanulmányomat (hajdani francia nyelvű Louvain-eegenhoveni teológiai licenciátusom összefoglalása) in *Párbeszéd a hitről*, Róma, 1975, 98–114.

⁴ Lukács László tanulmánya: <http://vigilia.hu/regihonlap/2010/4/lukacs.htm>

Ezeket a téziseket–antitéziseket megfordítva: a naturalista, pozitivistá, ateista antitézisekre a választ a Transzcendenciára nyitott *filozófia* tézisei adják. Természetesen a teljes választ a *teológia*, pontosabban a keresztény kinyilatkoztatás, a *feltámadásba vetett hit* tárja fel.

Hít Istenben és a személyes feltámadásban

A Nyugat-Európában végzett felmérések azt mutatják, hogy – paradox, számomra érthetetlen módon – sokkal *nagyobb* azoknak a száma, akik *nem hisznek a halál utáni életben*, mint azoké, akik nem hisznek Istenben: a megkérdezetteknek csak 43 százaléka hisz a halál *utáni életben*, viszont ugyanazon személyek 75 százaléka hisz Istenben. Ha jobban megvizsgáljuk ezeket a magukat istenhívőknek vallókat, láthatjuk, hogy igazában deisták (ha nem panteisták); ha el is fogadják a világ Teremtőjét, vagy valamiféle Abszolútumot, nem olyan a személyes Isten, akivel személyes kapcsolatuk van, még kevésbé Jézus Krisztus Atyja, aki maga a Szeretet. *Ha hiszek Istenben, így okoskodhatok: Az ember megsemmisülése ellentmondana Isten bölcsességének és szeretetének:*

1) Isten *bölcsességének*: hiszen ha létrehozta (hozza folyton) ezt a fejlődő világegyetemet, amelynek csúcsán az ember áll – minden érte lett! –, az emberi személy nem semmisülhet meg, különben abszurd lenne a világ, amelyben annyi értelem, szépség van a mezei virágtól a csillagrendszerekig. Ezt szebben senki nem fejezte ki, mint Babits Mihály:

Zsoltár férfihangra – Consolatio mystica –

*Tudod hogy érted történnék mindenek - mit busulsz?
A csillagok örök forgása néked forog
és hozzád szól, rád tartozik, érted van minden dolog
a te bűnös lelkedért.
Ó hidd el nékem, benned a Cél és nálad a Kulcs
Madárka tolla se hull ki, – ég se zeng, – föld se remeg,
hogy az Isten rád ne gondolna. Az Istent sem értheti meg,
aki téged meg nem ért.
Mert kedvedért alkotott mennyet és földet s tengereket,
hogy benned teljesedjenek, – s korok történetét
szerezte meséskönyvedül, – s napba mártotta ecsetét,
hogy kifesse lelkedet.
(...)
és nem sejtöd hogy véletleneid belőled fakadnak,
és nem tudod hogy messze Napokban tennen erőd*

*ráng és a planéták félrehajlítják pályád előtt
az adamant rudakat.*

2) A személy megsemmisülése *ellene mondana Isten szeretetének*. Isten maga a Szeretet, és szeretetből teremtett minket, embereket, és mindent értünk. Öröktől fogva, már a világ teremtése előtt kiválasztott, hogy Krisztusban fogadott gyermeke legyek, és részesítsen isteni életében (Ef 1). Tenyerére rajzolt, nevemen nevezett, ezért vagyok egyedülálló személy, mint mindenki más, ezért nem semmisít meg.

Halász Piuszt idézem: „*A valóságban csak egy maradandó lét van: abban létezni, aki maga a Szeretet*. Igen, ha emberi szeretetünk olyan erős tudna lenni, hogy azt, akit szeretünk, nemcsak emlékezetünkbe zárni, szívünkbe fogadni, érzéseinkben őrizni, hanem képesek volnánk az életünkbe is befogadni, akkor túllépnénk a biológiai erők hatalmát és áttörnénk a halál mezsgyéjét. Pontosan ilyen Isten irántunk való szeretete: »*Örök szeretettel szerettelek téged, azért könnyőreletességemben magamhoz vontlak téged*« (Jer 31,3)»

Továbbmegyek: Még a végsőig lázadót is tovább szereti, *nem semmisíti meg*; ha az esztelen végleg elfordul az élő Istentől és a szeretetközösségtől, a Szeretet-Isten tiszteletben tartja szabadságát, és ezt mondja: „*Ember, legyen meg a te akaratod!*” És ez a kárhozat, mert az illető saját semmisségével egyedül marad. Ő maga teremti poklát. (Blondel) De remélni lehet, hogy senki sem kárhozik el, mert hosszú, fájdalmas tisztulás után az irgalmas Isten végül (a halálban? – Boros László hipotézise⁵ szerint) magához édesgeti lázadó akaratunkat. *Remélni lehet*, hogy végül – rövidebb-hosszabb tisztulás után mindenki elnyeri az üdvösséget. (Órigenész – H. U. von Balthasar).

Idő és örökkévalóság

Halász Pius ciszterci szerzetes (1909–1994) kiadatlan írásának végéről, az *idő és az örökkévalóság* viszonyát elemző mélyreható megfontolásaiból idézek:

„Legmélyebb ellentmondás bennünk az, hogy az *életünk* az idő kategóriájába tartozik és ezért a halálra irányul, ugyanakkor *tudatunk* a lét maradandósága után sóvárog. (...) Hogyan van az, hogy tudatunk nem akar belenyugodni a végleges elmúlásba? Alig érthető ez másként, minthogy személyiségünk Isten személyes szeretetéből kapja létét, és egész egzisztenciánk nem más, mint válasz erre a szeretetre: vagy kinyílás és befogadás, vagy elzárkózás és elutasítás formájában. *Örökkévalóságunk nem a lélek halhatatlanságában, hanem az örök Isten reánk vonatkozó szeretetében van megalapozva*. (...) *Az örök élet egyedül Isten létének sajátossága, s jelenti teljes hatalmát az idő fölött és korlátlan szabadságát az idővel szemben*. Azt mondhatjuk, hogy az

⁵ Boros László (1927–1981), *A halál misztériuma, Az ember a végső döntés helyzetében*, Vigilia, 1998. (XX. századi keresztény gondolkodók)

örökkévalóság Isten istenségének, az idő pedig az ember emberségének kinyilatkoztatása. Mivel pedig Isten lényege a *szeretet*, ezért minden emberi szeretet egyben kiáltás az örökkévalóság, a teljesség, a vég-nélküliség és maradandóság után.”⁶

Itt Halász Pius Baudelaire *Himnusz* című költeményéből idéz:⁷

*Úgy árad szét az életemben
mint sóval átjárt levegő,
ő az öröklét vágya bennem,
kiolthatatlan szomjam ő.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

„A valóságban azonban csak egy maradandó lét van: abban létezni, aki maga a Szeretet. Igen, ha emberi szeretetünk olyan erős tudna lenni, hogy azt, akit szeretünk, nemcsak emlékezetünkbe zárni, szívünkbe fogadni, érzéseinkben őrizni, hanem képesek volnánk az életünkbe is befogadni, akkor túllépnénk a biológiai erők hatalmát és áttörnénk a halál mezsgyéjét. Pontosan ilyen az Isten irántunk való szeretete: »Örök szeretettel szerettelek téged, azért könnyörületességemben magamhoz vontalak téged.« (Jer 31,3) (...)

[Pius atya ezután a megtestesülésről szól: Amikor az Ige megtestesült Jézus Krisztusban, az örök Isten és az időbeni ember egy személyben egyesült. Isten az időt bevonta a saját életébe.]

„Krisztus halála és föltámadás teremtette meg az új dimenziót, amelybe most már az ember és a világ belenő. »Mindaz, ki Krisztusban van, új teremtmény. A régi tovatűnt, lám valami új valósult meg.« (2Kor 5,17) (...)

A *mennyország* nem más, mint Krisztus megdicsőült teste, amely már *virtualiter* (elővételezve) magában foglalja és fokozatosan a maga dicsőségében részesíti mindazokat, akik üdvözülnek. (Idézet: Róm 8,30.) A halál tehát nem a semmibe *torkollik, hanem a szeretetbe.* (...) A mennyország nem tér és nem hely, hanem maga az Isten. Aki üdvözül, az magával Istennel egyesül és Isten létében merül el. Mivel pedig Isten a szeretet, ezért az üdvösség is a szeretet életét jelenti. (...) Mármost az az ember, aki maradéktalanul belenőtt a szeretetbe, üdvözült, és az az ország, amely a szeretet életét éli, a mennyország. (...)

⁶ *Életünk értelme*, 117–118.

⁷ Halász Pius idézetéhez megjegyzésem: Baudelaire *Himnusz* című költeményét Madame Sabatier iránti szerelme ihlette. A *Romlás virágai* költője egyszer idealizálja, máskor megveti a Nőt (Bálvány – Bestia). Itt égis magasztalja szerelmét, és valójában az itt örök Szépséget bálványozza, mint a *Himnusz a Szépséghez* című hosszabb költeményében (Tóth Árpád fordításában). Egy szakasz belőle: „Ég küld-e vagy pokol, mindegy, minek is kérdem? / Óh, Szépség, csodaszörny, rémítő, üde, szent! / Csak szemed, mosolyod, lábad tárja elébem / az imádott, soba nem ismert Végtelent!”

Mivel a szeretet lényege itt is, meg odaát is másra-irányultság, másokért-valóság; nem egyéni tökéletesség és privát boldogság, hanem a megdicsőültek szeretetközössége a szeretetben” – így Halász Pius.

A teremtő egyesülés Ómega-pontja

A keresztény reménység tárgya a világ és az emberiség teljes sorsa: ezért az üdvösség színtere, az anyagi világmindenség jövője és átalakulása is reménységünk tárgya várjuk a vajúdó mindenség (teremtés) átalakulását is (Róm 8).

Ennek a kozmikus szemléletnek volt nagy prófétája a jezsuita tudós gondolkodó, *Pierre Teilhard de Chardin* (1881–1955). Most az ő vízióját idézem.⁸

A világfejlődés = a *teremtő egyesülés* végpontja az „Ómega”, a Feltámadt Krisztus. Teilhard víziójában Krisztus alapvető szerepet játszik a kezdeteknél a teremtésben, és Ő lesz a Végpont az úrjövetkor, a parúziában: Ő az Alfa és az Ómega. (Jel 21,6) Teilhard gyakran hivatkozik Szent Jánosra (Jn1,1kk), és főleg a páli levelekre: Ef 1,3–14; Kol 1,13–20. A Fiú megtestesülését az Atya örök üdvösségtervében kell szemlélnünk: Isten már a világ teremtése előtt kiválasztott bennünket, hogy Fiában, Krisztusban fogadott gyermekei legyünk. Tehát Isten öröktől fogva akarta Krisztust, hogy általa az isteni életben részesítsen bennünket.

Teilhard a teremtés hitét és a páli krisztológiát a *fejlődő világegyetem* távlatába illeszti. Nincs szó nála önkényes *konkordizmusról*, vagyis a kinyilatkoztatás és a modern világkép, a bibliai teremtéstörténet és az evolúció erőltetett összeegyeztetéséről. Ma már a teremtést nem képzelhetjük el statikusan, tehát mintha a világ Isten teremtőaktusára egy csapásra készen jelent volna meg. Ha a világot állandó teremtésnek fogjuk fel, egyáltalán nem kerülünk ellentétbe a teremtés hitével, hiszen – mint említettem – a teremtett lény állandóan, létében függ a teremtő Istentől. Erre annak idején a Teilhard-tól is idézett P. Sertillanges domonkos nagyon jól rámutatott a teremtés eszméjéről írt könyvében: megkülönböztetve Szent Tamással a transzcendens (létet adó) Okot a másodlagos okoktól.

Ha Isten mindent Krisztusban és Krisztusért teremtett, és minden Krisztusban áll fenn, ahogy a Kolosszei levél Krisztus-himnusza (Kol 1,15–20) tanítja, akkor azt mondhatjuk, *hogy a fejlődő világegyetem Ómegája nem más, mint Krisztus, a teljes Krisztus*, aki Testében, az Egyházban növekszik a Plérómáig, a végső teljességig. Szent Pál misztikus Krisztusáról van szó, és arról a „teljes Krisztusról”, akiről Szent Pál nyomán Szent Ágoston oly gyakran beszélt. A feltámadt Krisztus Lelke által magához kapcsolja az üdvözülő lelkeket, és a test-lélek kapcsolaton keresztül az egész mindenséget, üdvösségünk színterét is, amely követi az üdvözülteket a

⁸ Lásd tanulmányomat a *Távlatok* 29–30. számában (1996):
<http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok29-30.htm>

dicsőségben, amikor új Ég és új Föld lesz. Krisztus titokzatos Teste, az Egyház, a maga kozmikus vonatkozásaival, állandó növekedésben van. Krisztus – Szentlelke által – bennünk, hívő és szerető tagjaiban növekszik.

A világ konszekerációja

Milyen erkölcsi és spirituális irányelvek következnek az Egyetemes Krisztus látomásából? Teilhard ezeket foglalta össze már 1924-es *Világmindenségem* című III. részben.⁹ „Annak a kereszténynek a szemében, aki arra szenteli magát, hogy a világot Krisztusban egyesítse, az erkölcsi és misztikus benső élet munkája teljes egészében visszavezethető két lényeges, egymást kiegészítő mozzanatra: meghódítani a Világot, és a Világ fölé emelkedni. Ez a kettős mozgás természetszerűen születik egymásból, s ugyanannak a törekvésnek két, egymásba fonódó formáját jelenti. Ez az egyetlen szándék pedig: Istenhez kapcsolódni a Világon át.”

Ezután a fiatal Teilhard kifejti a kibontakozás és a kisebbedés két egymásba fonódó mozzanatát, *Az Isteni miliő* két első részét.¹⁰ Egy bizonyos morális felfogással szemben, amely főleg a *szándékot* hangsúlyozta, Teilhard kiemelte a létrehozott *mű* fontosságát abban a világegyetemben, ahol minden a szellemért, végső soron pedig Krisztusért valósul meg. Minden tettünkkel, erőfeszítésünkkel (hétköznapi munka és tudományos kutatás stb.), *a természet humanizálásával hozzájárulunk abhoz – ha hiszünk és szeretünk –, hogy kialakuljon a teljes Krisztus.*

De a világ meghódítása, a fejlődés elősegítése csak úgy lehet gyümölcsöző, ha fokozatosan elszakadunk a világtól, fölébe kerekedünk. Ez nem a középkori „*fuga saeculi*” (menekülés a világtól), hanem a növekedésben szükséges „passzivitások”, kisebbedések, végső soron a halál elfogadása. Minden erőfeszítés küszködéssel jár: a belső kibontakozás és a világ igazi haladása (a szexuális energia helyes szublimálása a nagyobb szellemiség érdekében, a lelki energiák felszabadítása) feltételezi azt, hogy kiszakítjuk magunkat önző önmagunkból, hogy „önmagunkon túllépünk, elveszítjük saját énünket”. „Fölfelé tartani ilyen szüntelen megfosztódásban [önkiüresítésben]: ez már a Kereszt útja.” „A növekedésnek végeredményben csak annyiban van értelme és célja, amennyiben lehetővé teszi, hogy tágasabb hely ajánlkozzék az isteni érintkezés számára.”

A feltámadt Krisztus „amorizálja” a neki hittal megnyíló szíveket

A szerencsés világfejlődés csak Krisztus segítségével, kegyelme erejével lehetséges. *A megtérésre önmagunktól képtelenek vagyunk.* Ő alakítja át önző szívünket és általunk a világot. A már létező Ómega, a feltámadt Krisztus *Lelkével „amorizálja”, szeretettel*

⁹ Vö. *Út az Ómega felé, Válogatás Teilhard műveiből*, Rezek Román fordításai, SZIT, Bp., 1980, 379. Ezeket a gondolatait még jobban kifejtette pár évvel később *Az Isteni miliőben*. Rezek fordítását néhol módosítom.

¹⁰ Lásd bevezetésemet Teilhard de Chardin két főművéhez: *Az emberi jelenség*, Magyar Könyvklub, Bp., 2003; *Benne élünk (Az Isteni Miliő)*, SZIT, Bp., 2005.

hatja át a még szétszagattott, széthúzó és egymást pusztító emberi tömeget. Miután már küzdöttünk a világban lévő rossz (a bajok, a szenvedés, a halál) ellen – és ebben a küzdelemben Isten áll mellettünk! –, miután eljutottunk erőfeszítésünk maximumáig, akkor átadjuk magunkat az isteni akaratnak azzal a tudattal, hogy minden javukra szolgál azoknak, akik hisznek és szeretnek. De ennek feltétele az, hogy valóban *higgyünk!* „Csak abban a mértékben születik meg Isten, amennyiben hisszük, hogy ezt az egyensúlyt (az aktivitás és a passzivitás egyensúlyát) Ő teremti meg: »Az Istent szeretőknek minden a javukra szolgál«. *Diligentibus Deum omnia convertuntur in bonum* (Róm 8,28). Akik szeretnek, azoknak válik javukra minden. De ha egyszer eleget tettünk ennek a két föltételnek (becsületesen küzdünk, és bizalmunk teljes), akkor a Világ legsötétebb és legszörnyűbb régiója is mindennél ragyogóbbá és istenibbé válik. A Világ számtalan szolgálata és csalódása mögött felvillan Krisztus mindent átgyúró (»plazmatikus«) hatalma, a saját képére alakít bennünket.”

Nincs tehát igazuk azoknak, akik azt vélik, hogy Teilhard szinte automatikusnak fogta fel a haladást, vagy *nem különböztette meg a természetet a természetfelettől*.¹¹ A tudós gondolkodó erősen hangsúlyozza azt, hogy a világ átalakulása végső soron Krisztus műve, és csakis „minőségi ugrás” révén következhet be a végső metamorfózis! Krisztus műve, de Ő nem helyettünk cselekszik, hanem cselekvőkké tesz bennünket.

A Világ csak akkor érhet el Istenhez Jézus Krisztusban, ha *teljes „újraöntésen”* esik át, amelynek során látszólag teljes egészében, minden (földi érték) megtapasztalható kárpótlás nélkül süllyed el. „Cselekvés és szenvedőleges magatartás: életünknek ez a két fele, természetünknek ez a két légzési ritmusa átalakult és kibontakozott a teremtő egyesülés sugaraiban. Bármit teszünk, Krisztust építjük. S bármit szenvedünk el, Krisztus cselekszik bennünk.”

Összefoglalva a keresztény lelkiség lényegét, ezeket írja Teilhard: „A hívő szemében nagy Testként tárul fel a Világmindenség. (...) A misztikus látásmód csak föltárja, a misztikus tevékenység pedig csak előmozdítja a Világ egyetemes *konszekrációját*. Ezért tehát a keresztény számára a lelki élet végeredményben a következőre vezethető vissza: megszentelni (konszekrálni) a Világot olyan teljes hittel, amely a másodrendű okok vég nélküli hálózatában Krisztus szerves befolyását tárja fel; és egyesülni a Világgal oly hűséggel, amely minden alkalmat megragad a növekedés érdekében, és elfogad mindent, ami sodorja a halál felé.”

Mivel az *Eucharisztia* által „épül ki” Krisztus Teste, az Egyház – amelynek Feje szent, de amely bűnös tagokat foglal magában, és ezért állandóan bűnbánat, a megtisztulás útját járja (*Lumen Gentium* 8). A hívő keresztény az egész világfolyamatot úgy tekintheti, mint a teremtett világ készülődését, illetve az emberi

¹¹ Ezt bőven kifejtettem H. de Lubac életművéről és benne H. de Lubac és Teilhard de Chardin szellemi kapcsolatáról írt monográfiámban: „*Krisztus fénye*”, *Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe*, JTMR, Bp., 2014, V. fejezet és VIII. Függelék.

erősfeszítést úgy, *mint a humanizált világ előkészítését a konzekrációra*, az átváltoztatásra, amelyet a feltámadt Krisztus Lelke visz véghez.

Az Eucharisztia ilyen értelemben vett „kiszélesítéséről” ezeket írja Teilhard: „Amikor elhangzanak a szentségi szavak: »*Hoc est Corpus meum*«: ez az én Testem, akkor a »*Hoc*« elsősorban a kenyeret jelenti. De másodlagos értelemben, a természet második fázisában, a szentség anyaga maga a Világ, amelyben szétárad az Egyetemes Krisztus emberfölötti jelenléte, hogy beteljesítse ezt a Világot. A [humanizált] Világ az a végleges és valóságos Ostya, ahová lassacskán leszáll Krisztus: s ezt Ő saját természetének beteljesítéséig folytatja. Öröktől fogva egyetlen szó és egyetlen működés tölti be a dolgok egyetemességét: »*Hoc est Corpus meum*«: ez az én Testem. Minden csak azért dolgozik a teremtésben, hogy közletről vagy távolról a Világegyetem konzekrációját segítse előbbre jutni.”¹²

Teilhard de Chardin a planetizálódó világ egységesülését figyelve a „mindig nagyobb Krisztus” prófétája volt. Próféta abban az értelemben, hogy – bármennyire tisztel is más hiteket és meggyőződéseket – nem mond le a keresztény üzenet abszolút egyedülvalóságáról, amely Krisztust az emberi élet és a világ középpontjába helyezi. A „mindig nagyobb Krisztus prófétája”, amennyiben azt hirdeti, és azért fáradozik, hogy a feltámadt Krisztus növekedjék – teremtő Lelkével éltetve misztikus Testét, az Egyházat. A szeretet civilizációját építjük – az igazságosabb és testvéribb világot. Humanizáljuk a fejlődésben levő világot, és így emberi erőfeszítésünkkel előkészítjük a nagy ostyát az átváltoztatásra. Az átistenítést (*divinizációt*) a teremtő Lélek viszi véghez, amikor eljön a vég. „Akkor majd Isten lesz minden mindenben.” (1Kor 15,28)

Epilógus

Teilhard kozmikus vízióját idézi Ferenc pápa. Assisi Szent Ferenc szellemétől és Naphimnuszától (Cantico delle creature) ihletve írta meg a teremtett világ védelmét célzó Laudato si' kezdetű enciklikáját.

A pápa mindjárt körlevele elején emlékeztet rá, hogy a Föld, közös otthonunk, „egyben nővérünk is, akivel osztozunk a létben, olyan, mint egy szép anya, aki karjai közé zár minket” (1). „Ez a nővérünk tiltakozik a rosszért, amit mi okozunk az Isten által neki adott javak felelőtlen használata és a visszaélések miatt. Azt gondoltuk, hogy tulajdonosai és urai vagyunk, felhatalmazva arra, hogy kifoszthassuk. Az erőszak, amely a bűntől sebzett ember szívében fészkel, megnyilatkozik a betegség ama szimptomáiban is, amelyeket a talajban, a vízben, a levegőben és az élőlényekben látunk. Ezért a leginkább elhagyatott és rosszul bánt szegényekért elnyomott és lerombolt földünk »sóhajtozik és a szülés fájdalmait szenved el« (Róm 8,22). Elfelejtjük, hogy mi magunk is »földből vagyunk« (vö. Ter

¹² Teilhard-nak a *Mise a világ felett* című elmélkedésére, és az előbbi híres hasonlatára utalt 2009. július 27-én, az aostai székesegyházban tartott homíliájában XVI. Benedek: „Ez Teilhard de Chardin nagy víziója: végül majd igazi egyetemes liturgiánk lesz, amikor a világmindenség átalakul élő ostyává.”

2,7). Maga a testünk is a bolygó elemeiből épül fel, levegője adja lélegzetünket, vize éltet és felüdít” (2). A körlevél rávilágít arra, hogy az Egyház a bibliai kinyilatkoztatás fényében milyen segítséget nyújthat a környezetvédelem súlyos problémáinak megoldását kereső szakembereknek, kormányfelelősöknek.

A 2. fejezet – „*A teremtés evangéliuma*” – kifejti a bibliai teremtéstörténet helyes értelmét, majd ismerteti a jó világot teremtő jó Isten szeretet-tervét. A világegyetem misztériumát szemlélve összefoglalásául idézi Dante *Isteni Színjátéka* zárósorait: „*Csüggedtem volna, lankadt képzelettel, / de folyton-gyors kerékként forgatott / vágyat és célt bennem a Szeretet, mely / mozgat napot és minden csillagot.*” (77)¹³

A keresztény hit jelzi az embertársak és a teremtett világ helyes viszonyát (65–79), továbbá az Isten képére teremtett ember természetfeletti hivatását (81). Hitünk megmutatja azt az eszményt, amelyet Jézus üzenete javasol az igazságtalanságoktól, egyenlőtlenségektől és erőszaktól szétszaggatott világnak: harmónia, igazságosság, testvériség és béke. Jézus a világ urainak azt tanítja élete példájával, hogy nem uralkodni, hanem szolgálni kell embertestvéreinket (vö. Mt 20,25–26)(82).

Az Assisi Szent Ferenc szellemétől ihletett enciklika 83. pontja a *feltámadt Krisztus egyedülálló szerepéről*, aki Teilhard de Chardin víziója szerint a fejlődő univerzum Omega-pontja.

Ferenc pápa a jegyzetben rendtársa, Pierre Teilhard de Chardin meglátására hivatkozik, miként pápa elődei, II. János Pál és XVI. Benedek, akiket ugyanebben a 18. jegyzetben megemlít. Idézem az enciklika 83. pontját: „A világegyetem útjának célpontja Isten teljessége, amelyet már elért a feltámadt Krisztus, az egyetemes érlelődés gyújtópontja. Ily módon hozzáadunk (reflexiónkhoz) egy újabb érvet, hogy visszautasítsuk az emberi lény minden despotikus és felelőtlen uralmát más teremtmények felett. A többi teremtmény végső célja nem mi vagyunk. Mert valamennyien velünk együtt és általunk a közös célpont, Isten transzcendens teljessége felé tartanak, ahol a feltámadt Krisztus átkarol és megvilágít mindent. Az értelemmel és szeretettel rendelkező emberi lényt ugyanis Krisztus teljessége vonzza, és arra hivatott, hogy minden teremtményt visszavezessen Teremtőjéhez.”¹⁴

¹³ *Divina Commedia, Paradiso*, Canto XXXIII, 142–145. (Babits Mihály fordítása)

¹⁴ Antonio Spadaro SJ jól megvilágítja Teilhard de Chardin planetáris és kozmikus víziójának időszerűségét a „világháló” korában: *Cyberteológia*, Új Ember Kiadó, Bp. 2014, 150–162.